

Jautarkol, Aitzol eta... Xenpelar

Elizabete Perez Gaztelu

Zer lokera klase dute, bada, *Aitzol* tolosarrak eta *Jautarkol* eta *Xenpelar* errenteriarrek? Galdera horri erantzuten ahaleginduko naiz hurrengo lerroetan, Tolosatik iritsi zaigun *Aitzol-Euskal Pizkundearen* urtearen aitzakian.

2011 urtea hautatu dute gerra aurretsuko Euskal Pizkundera ahanzturaren atzaparretatik askatzeko, aurten betetzen baitira 75 urte Jose Ariztimuño Olaso *Aitzol* apaiz tolosarra urriaren 17an hil zutela. *Aitzolen* eta beste milaka gizon-emakumeren heriotza, sufrikarioa, eta kultura mugimendu oso baten egitasmoa eta ahaleginak bortxaz eten zituztela betetzen diren urte berak. Kultura uholde hartako osagai garrantzitsuak izan ziren bai *Aitzol*, bai Luis Jauregi Etxenagusia *Jautarkol* (1896-1971) eta baita Jose Franzisko Petriarena Berrondo *Xenpelar* ere (1835-1869), hiru bidegile, nor bere gisara eta modura.

AITZOL ETA JAUTARKOL EUSKAL PIZKUNDEAN

Garai-giro beretan bizitzea egokitu zitzairen *Aitzol* eta *Jautarkol* gipuzkoarrei: 1896an jaio ziren biak (San Jose egunean tolosarra, San Luis egunean errenteriarra) herri eta familia euskaldunetan, biek aukeratu zuten apaiz bideari ekitea eta biek formazio bera jaso zuten, euskal literaturan oro har eta Euskal Pizkundera bereziki arrasto sakona utzi duen Santanderreko Comillaseko ikastetxean. Ez da eta zokoratzekoa jesuiten apaiztegi hartan, *Aitzol* eta *Jautarkol* ez ezik, euskal letretan nor izan ziren beste hainbat ere elkarrekin suertatu zirela: Joseba Markiegi (1894-1936), Nemesio Etxaniz (1899-1982), Jokin Zaitegi (1906-1979), Andima Ibiñagabeitia (1906-1967)..., eta literaturako eta euskarako irakasle aukera-aukerakoak izan zituztela: Jose Maria Estefania Zabala bilbotarra (1889-1942) eta Nikolas Ormaetxea *Orix*e (1888-1961).

Aitzolek eta *Jautarkolek* Comillasetik atera ondoren ere ez zuten eten bere arteko lotura. Errenteriarrek, apaiztu ondoren Buradongo Gatzagan lehen urteak eman eta gero (1921-1925), Altzo-Muñon eta Anoetan urte batzuk egin zituen (1926-1936) eta denbora horretan

“Tolosako taldetxoarekin” (Montoia, *Lizardi*, Olano anaiak, *Aitzol*...) harreman estua izan zuen. *Jautarkolek* euskarazko eskolak ere eman zizkien taldekide batzuei, besteak beste, Maritxu Irujo eta Miren Karmele Zabalari, Agirre lehendakaria izango zena-ren andregaiari.

Jautarkol

Sasoi horretan, *Aitzolek* eta *Jautarkolek* bere burua hezur-muinetaraino murgildu zuten seguruenik euskal kulturak –euskal literaturak bereziki– ordu arte inoiz bizi izan ez zuen tamainako giroan. Xedea: bere buruaren jabe izan nahi duen herriak gainerako herri askeen artean bere lekua irabaziko badu, bere kultura, bere literatura jorratu beharrak ditu.

Helburu hori Euskaltzaleak kultur talde apolitikoaren bitartez bideratu eta gauzatzen joan ziren, 1936ko altxamendua arte. Puntu honetan gogora dezagun *Lizardiren* eta *Aitzolen* gidaritzapean gero horrenbesteko entzutea hartu zuen taldearen

Aitzol, Jautarkol, Montoia, Agirre, M. Zabala, Miren Irujo.

lehen urratsak oso apalak izan zirela. Elkartearen hasierako ekitalditzat 1927an Arrasaten egin zuten Euskararen eguna jotzen bada ere, atzerago egin behar da oinarria bilatzeko: jende batzuek, gerran fusilatu zuten Angel Osoro (*Angel Mutriku*) igeltsero euskaltzalea buru zutela, Elgoibarko San Lorenzo auzoan euskal jai xumea antolatu zuten 1926ko urriaren 17an (hamar urte geroago Aitzol fusilatu zuten egun berean). Handik joan zen hedatzen elkarteak: 1930 inguruan 2.000 bazkide zituela badakigu, eta lortu ere lortu zuen Euskal Herriko herri askotan azpiegitura bat osatzea. Beste behin ere, izen eta ekintza sonatuen atzean handiek itzalpean utzitako jende askoren ekintza txiki asko daude. Gaurko ikuspegitik, halako zer-bait gertatu bide zaie *Jautarkoli* eta beste askori.

bere burua sortzen baino gehiago ikusten duela sortzaileei adierazten nondik jo beharko lukeen euskal literaturak, euskal poesiak batik bat. Eta, ikusiko dugun bezala, hortxe egiten dute topo *Aitzolek*, *Jautarkolek* eta *Xenpelarrek*.

Jautarkol, *Aitzol* bezalaxe, Euskaltzaleak taldean euskal kultura suspertzen ere badabil, baina batez ere literatur gizona da: artikulua eta ipuingilea, itzultzailea eta, guztiaren gainetik, olerkaria: 19 urte besterik ez zituela argitaratu zuen lehen lana olerkia zen, "Agur Aberria".

Eta poesiak lotu zituen batez ere *Jautarkol* bidegilea eta *Aitzol* (eta Pizkundea); zehatz esan, *Biozkadak* argitaratzeak (1929). Liburu horren kariaz hasi ziren, hain zuzen, euskal olerki egunak urtero antolatzen. *El Día* egunkariak lehen alea argitaratu zuen egun berean egin zuten lehena, 1930eko ekainaren 1ean, Erreterian. *Lauaxetak* irabazi zuen.

Ahotan dugun lotura argi baino argiago erakusten digute *Aitzolen* 1933ko hitzok:

Don Luis de Jáuregi había publicado su primer tomo de poesías titulado "Biotzkadad" [sic]. Fue muy favorablemente acogido por la crítica. Se hizo, impensadamente, un favorable ambiente en favor de la poesía vasca. Coincidió por aquellos días la celebración del clásico ferial donostiarra de Santo Tomás. Reunímonos un grupo de amigos euskeltzales. Entre ellos se hallaba Lizardi. En la conversación surgió la idea de organizar un homenaje a Jauregi, en Rentería. Para estimular la poesía vasca se acordó celebrar un certamen. El premio de honor sería algo simbólicamente vasco. Un ramo de roble en plata.

Ez da hor bukatzen, ordea, *Biozkadaken* garrantzia. Plazaratu zenean euskal kritikariak (D. Intzak, *Lauaxetak*, *Orixek*, *Aitzolek*...) oso ongi hartu zuten. Areago, batek baino gehiagok, *Aitzolek* barne, era horretako poesia ikusi zuten euskal olerkigintzaren geroa: erraza, irakurle askorentzako modukoa, eta ez euskal olerkari batzuk (*Lauaxeta*, *Lizardi*) esperimendatzen ari ziren poesia berritzaile eta zaila. Izan ere, *Aitzol* eta beste beldur ziren euskal poesia asko urruntzen bazen ohiko bideetatik galduko zituela lehenagotik ere oso ugariak ez zituen irakurleak. *Biozkadak* aukerakoa zen euskal poesiak nondik jo behar zuen erakusteko.

Bazen besterik ere tartean. Gasteizko seminarioan irakasle izan zuen Manuel Lekuonaren irakasbideei jarraiki, *Aitzolek* pentsatzen zuen euskal estetika bilatzeko herri literaturara begiratu behar zela eta, era berean, prestigioa eman behar zitzaizola, eta, ereduak bilatzen hasita, *Xenpelar*

Jautarkol. Bedoñako Saria. Aitzol 1935.

NOLAKO EUSKAL POESIA: HIRU BIDEGILEEN UZTARDURA

Esan bezala, elkarren besotik aritu ziren *Aitzol* eta *Jautarkol* (bigarren) Euskal Pizkundea deitu izan den mugimendu hartan, baina ez ziren aritu modu berean. *Aitzol* gidaria eta ekintzailea da, eta lehen lerroan ageri da beti, suspertze lanean: hitzaldiak direla, euskal kulturako ekitaldiak direla, eta, batez ere, iritzi artikulua direla (*Euzkadi* eta *El Día* bakarrik hartuta, 1930-1936 epean 500 bat argitaratu zituen bere izenean). Pentsalari, antolatzaile eta akuilaria da *Aitzol*, hortaz, baina ez da literatura-sortzailea, ez zentzu hertsian bederen.

Euskal literaturaren soroan –bere kritikak irakurri besterik ez dago– esan daiteke *Aitzolek*

ez zen desegokiena. Hementxe egiten dute bat hizpidean ditugun hiru bidegileek: *Aitzolek* eta *Jautarkolek* bertsolaritzaz eta *Xenpelarrez* idatzi zuten. Errenteriar olerkaria, gainera, gerra ostean ere ez zen bere sorterrikideaz atzendu eta 1958an *Xenpelar bertsolaria*. *Bizitza eta bertsoak*, oraindik ere bertsolariaren berri jakiteko irakurri beharreko saiakera polit askoa, kaleratu zuen.

Hiru bidegileak ahotan hartu ditudala eta, aukera honezaz baliatu nahi dut adierazteko lehen beste biek zuten bezala, *Xenpelarrek* ere baduela orain *Bidegileak* bilduman bere liburuxka (61.a) errenteriar honek idatzia. Paperean ez ezik, euskarri digitalean ere eskura daiteke ohiko helbidean (http://www.euskara.euskadi.net/r59-bidegile/eu/euskara_sustapena/bidegileak/indice_e.asp).

* * *

Espero dut hasierako galderari erantzun izana eta, horrekin batean, batzuen distirak itzali samar utzitako *Jautarkoli* Euskal Pizkundearen zor zaion –eta aurten bertan beti aitortu ez diotenen– aitortzeko bidean lagundu izana. Beharrik, aurtengo Euskal Pizkundearen antolatzaileen eskariz Anjel Lertxundik idatzi duen aldarri estimagarriak xeheki jaso ditu gerra aurreko mugimendu hartan modu batera edo bestera euskal kulturaren alde lan egin zuten 78 gizon-emakumeren izenak. *Jautarkol* merezi zuen konpainia noblean paratu du.

Aitzol eta Lizardi, Lauaxeta eta Antonio Maria Labaien, Doroteo Ziaurriz eta Ixaka Lopez Mendizabal, Juana Mendizabal eta Elbira Zipitria, **Jautarkol** eta Orixe, Pio Montoia, Julene Azpeitia eta Errose Bustintza...

<http://www.euskalpizkundea.net/aldarria.pdf>

Olerki Eguna, 1930. Foto Marín.